

*КАРАКАШ Ілля Іванович,
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри аграрного,
земельного та екологічного права,
Національний університет
«Одеська юридична академія»*

ЩОДО ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОЇ ТА ІНТЕГРОВАНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПРИРОДНОРЕСУРСОВОГО Й ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Постановка питання про природноресурсове право наприкінці 60-х років минулого століття призвело до суттєвого оновлення та активного розвитку земельного, гірничого, водного та лісового законодавства. На їх основі у середині 80-х років була сформована інтегрована правова галузь – природноресурсове право та правова охорона навколишнього середовища [1, 2, 3]. Проте виплеск екологічних суспільних відносин на початку 90-х років минулого століття призвів до заміни природноресурсового права та правової охорони навколишнього середовища екологічним правом на певній інтегрованій основі [4]. Позитивним результатом формування останнього був поштовх не тільки до становлення власно екологічного законодавства і права України, а й до формування і розвитку вітчизняного природноресурсового законодавства і права, докорінного реформування і відродження земельного законодавства, суттєвого оновлення гірничого, водного та лісового законодавства, а також формування фауністичного, флористичного, природно-заповідного та інших галузей законодавства і права.

Нормативно-правова база, що сформувалася на початок XXI століття, стала теоретичною основою для концептуального перегляду предмета, змісту і структури екологічного права. Так, авторитетна Київська школа екологічного права запропонувала включити у зміст і структуру екологічного права природноресурсове і природоохоронне (середовищеохоронне) право та право екологічної безпеки [5]. Такий концептуальний підхід до інтеграції природноресурсових, природоохоронних та екологобезпечних суспільних

відносин є надзвичайно плідним, що певною мірою випереджує стан розвитку певних, зокрема екологічнобезпечних відносин.

Наведене надає підстави для ствердження про те, що достатньо розвинуті й широко визнані у законодавчому порядку природоохоронні та природноресурсові суспільні відносини все ж не досягли відповідного рівня зрілості для їх об'єднання в межах єдиної галузі права й інтегрованого правового регулювання. На наш погляд, природноресурсові відносини є достатньо самостійними і можуть розглядатись як відособлені відносини. Про відокремлене регулювання природноресурсових суспільних відносин та різноманітних природоохоронних відносин свідчить і законодавча практика.

Водночас слід зазначити, що природноресурсові відносини носять комплексний характер, оскільки об'єднують близькі за своїм змістом земельні, гірничі, водні та лісові відносини, а також відносини щодо використання об'єктів природно-заповідного фонду, тваринного і рослинного світу та інших природних об'єктів та їх ресурсів, залишаючи специфіку правового регулювання їх використання у межах відповідних диференційованих галузей ресурсового законодавства. Із наведеного випливає, що зазначений комплекс утворюється на засадах інтеграції тільки спільних за своїм змістом земельних, гірничих, водних, лісових та інших природноресурсових відносин.

Не дивлячись на те, що наші погляди щодо комплексності природноресурсового права як правової галузі, були піддані критичним зауваженням [6], все ж таки комплексний підхід до природноресурсових відносин відкриває широкі можливості для врахування їх особливостей у правовому регулюванні використання природних об'єктів, їх ресурсів та природних комплексів. Таким чином, природноресурсове право в українській правовій системі являє собою відособлено-комплексну сукупність правових норм, що регулюють поресурсові відносини з метою забезпечення раціонального використання природних об'єктів та їх ресурсів, а також їх своєчасного і ефективного відтворення.

В еколого-правовій літературі немає єдності думок і стосовно змісту і структури екологічного права. Спектр поглядів із зазначеного питання надто широкий і охоплює думки стосовно екологічного права як самостійної диференційованої або комплексної інтегрованої правової галузі. Широкий спектр поглядів науковців та наукової літератури з цієї проблематики наводить професор В.І. Андрейцев [7].

Згідно з положеннями загальної теорії права, будь-яка галузь права має розглядатися як об'єктивно відособлена у межах правової системи сукупність взаємопов'язаних між собою норм права, об'єднаних спільністю предмета і метода правового регулювання. Галузь права охоплює основні, якісно специфічні види суспільних відносин, що за своїм глибинним суспільно-економічним та соціально-політичним змістом вимагають відокремленого, юридично своєрідного регулювання.

До прихильників визнання екологічного права самостійною інтегрованою галуззю права слід віднести професора В.В. Петрова, який виділяв екологічне і природноресурсове право в якості самостійних галузей права, вважаючи, що їхні предмети досить визначені та не збігаються за змістом між собою і з предметами інших галузей права. Варто зазначити, що у вітчизняній правовій науці наведена точка зору стає все більш визнаною, хоча вона уданий час ще не стала домінуючою.

Представники вітчизняної правової науки, які вважають екологічне право самостійною галуззю права, відштовхуються від принципово інших ознак. Узагальнено вони зводяться до того, що екологічне право регулює споріднені відносини, що виникають у різних сферах взаємодії суспільства з природним середовищем, і охоплює земельне, водне, гірниче, лісове, фауністичне, флористичне, ландшафтне, природно-заповідне, атмосферно-повітряне право в якості підгалузей екологічного права. Найбільш повно зазначений підхід представлений М.В. Шульгою, який розглядає екологічне право в якості самостійної (не комплексної) галузі права з вищенаведеною підгалузеву структурою. При цьому він підкреслює, що такий підхід зберігає інтеграційну

єдність та видову диференціацію екологічного права, що обумовлено єдністю й особливостями земельних, водних, гірничих, фауністичних, атмосферно-повітряних та інших різновидів суспільних відносин. Суть єдності названих відносин, на думку автора, полягає у тому, що «вони виникають, здійснюються і припиняються з приводу визначених природних об'єктів, що розвиваються за відповідними законами природи. А усі природні об'єкти в сукупності знаходяться в тісному взаємозв'язку, утворюючи єдину екологічну систему. Саме така система і виступає об'єктивною основою існування єдиних екологічних відносин. Об'єктивно існуюча єдність екологічних відносин є засадою для відповідної єдності законодавства щодо регулювання здійснення природокористування та забезпечення охорони навколишнього природного середовища. Зазначені відносини спираються не тільки на соціальні оцінки конкретних природних ресурсів та специфічні особливості їх використання, що впливають з такої оцінки, а і враховують властивості природних об'єктів, закономірності існування та розвитку єдиної природи» [8]. Безумовно, така точка зору заслуговує на увагу і має право на існування як логічно послідовний погляд на структуру і зміст сучасного екологічного права.

Послідовним прихильником комплексності екологічного права є професор В.І. Андрейцев, на думку якого воно є комплексною галуззю права, тому що містить в собі норми природоресурсового, природоохоронного й антропоохоронного права [9], що з прийняттям базового екологічного закону спостерігається новий етап у розвитку екологічного права, яке об'єднує природноресурсові, природоохоронні (середовищезахисні) та екобезпечні відносини. Проте, в останніх дослідженнях професор В.І. Андрейцев та його послідовники відносять екологічне право до «інтегрованої супергалузі з галузевою та підгалузевою підсистемами, що спрямована на регулювання ефективного використання природних ресурсів (природноресурсових відносин), забезпечення якості навколишнього природного середовища (середовищезахисних відносин), безпеки для життя і здоров'я довкілля (антропоохоронних відносин), яким адекватні три сфери (блоки) правового

регулювання: природноресурсового законодавства; середовищезахисного законодавства; законодавства про забезпечення екологічної безпеки» [10].

Схожі погляди на комплексну структуру екологічного права висловлювали російські правознавці [11] та відомі вчені-юристи інших країн [12, 13]. На їх думку, екологічне право як комплексна галузь права складається з трьох частин: природноресурсового та природоохоронного права, а також з середовищезахисних вимог та екологізованих норм права інших галузей законодавства. Із вітчизняних вчених-юристів аналогічну думку висловлював і продовжує відстоювати професор В.В. Костицький [14].

Стосовно структури вітчизняного екологічного права як комплексної правової галузі, на думку відомого українського правознавця, академіка Ю.С. Шемшученка, визначальними є чотири групи суспільних відносин: відносини щодо охорони навколишнього природного середовища; відносини щодо використання природних ресурсів; відносини щодо забезпечення екологічної безпеки; відносини щодо формування, збереження та раціонального використання екологічної мережі [15]. Слід зауважити, що остання складова екологічного права як інтегрованої галузі права у значній мірі охоплюється наступними трьома групами суспільних відносин і, на нашу думку, немає необхідності у її відокремленні в якості складової екологічного права як комплексної правової галузі права.

Протилежних поглядів на формування та існування екологічного права як правової галузі традиційно дотримуються представники Харківської еколого-правової школи, закладеною професором Ю.О. Вовком, яка у даний час успішно розвивається під керівництвом професора А.П. Гетьмана. Так, за висловленнями представників зазначеної еколого-правової школи «найбільш аргументованою є думка тих авторів, які розглядають екологічне право як самостійну (некомплексну) галузь права з підгалузевою структурою» [16].

Так чи інакше, диференційований та інтегрований погляди на сучасне екологічне право надають підстави щодо визначення однорідності чи комплексності змісту його правових норм та структури як галузі права. Проте

вони суттєво не впливають на визначення самостійної природи самої галузі екологічного права. Таким чином, екологічне право як самостійна галузь вітчизняного права являє собою сукупність правових норм, встановлених і гарантованих державою, що регулюють суспільні відносини у сфері використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища, з метою захисту екологічних прав і свобод громадян, забезпечення екологічної безпеки суспільства та екологічних інтересів щодо якісного стану довкілля для теперішніх і майбутніх поколінь людей.

Література:

1. Природоресурсовое право и правовая охрана окружающей среды. Учебник под ред. профессора Петрова В.В. / В.В. Петров. – М.: Юрид. лит., 1988.
2. Вовк Ю.А. Советское природоресурсовое право и правовая охрана окружающей среды. Общая часть. / Ю.А. Вовк. – Харьков, 1986.
3. Советское природоресурсовое право. Особенная часть. – Харьков, 1987.
4. Екологічне право України: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. професорів Попова В. К. і Гетьмана А. П. / В. К. Попов, А. П. Гетьман – Харків, 2001.
5. Екологічне право. Особлива частина: підручник / За ред. академіка НАПрН України, професора Андрейцева В. І. / В. І. Андрейцев – К.: 2001.
6. Екологічне право: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. А.П. Гетьмана. / А.П. Гетьман. – Харків: Право, 2013. – 11-12.
7. Андрейцев В. І. Екологічне право і законодавство суверенної України: проблеми реалізації державної екологічної політики: монографія / В. І. Андрейцев. – Дніпропетровськ : НГУ, 2011. – С. 9-29.
8. Шульга М. В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях / М. В. Шульга. – Харьков, 1998. – С. 60-61.
9. Андрейцев В. І. Екологічне право : навчальний посібник для юридичних факультетів вузів / В. І. Андрейцев. – К., 1996. – С. 11.

10. Андрейцев В. І. Екологічне право і законодавство суверенної України: проблеми реалізації державної екологічної політики : монографія / В. І. Андрейцев. – Дніпропетровськ, НГУ, 2011. – С. 24.
11. Панкратов І. Ф. Совершенствование экологического и земельного права в современных условиях: материалы научно-практической конференции / І. Ф. Панкратов // Государство и право, 1996. – № 5. – С. 123.
12. Яковлев В. Н. Экологическое право / В. Н. Яковлев. – Кишинев, 1988. – С. 35.
13. Бобылев А. К. Вопросы теории экологического права / А. К. Бобылев, С. А. Белашенко. – Минск, 1991. – С. 14-15.
14. Костицький В. В. Екологічне право: підручник. / В. В. Костицький. – Дрогобич: Коло, 2012. – С. 77.
15. Екологічне право України. Академічний курс : підручник / За заг. ред. академіка НАН України Ю. С. Шемшученка. – 2-е видання. / Ю. С. Шемшученко – К. : Юридична думка, 2008. – С. 15.
16. Екологічне право: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. А. П. Гетьмана. / А. П. Гетьман – Харків: Право, 2013. – С. 15.